

Theoretical foundations for evaluating vocabulary acquisition levels in primary school

Noila TURAKULOVA¹

Uzbekistan-Finland Pedagogical Institute

ARTICLE INFO

Article history:

Received March 2025
Received in revised form
15 April 2025
Accepted 25 April 2025
Available online
25 May 2025

Keywords:

Primary school,
methodology,
pedagogy,
replenishment of
vocabulary,
attention,
memory,
perception,
speech,
cognitive abilities,
psychological state.

ABSTRACT

The development of cognitive abilities in primary grades, aligned with students' age-specific characteristics, contributes to the effectiveness of the educational process. This period is particularly notable for active vocabulary acquisition and the ability to apply new words in various speech contexts. Through analysis, the article identifies the necessity of examining cognitive processes and assessing psychological states when evaluating vocabulary acquisition levels in primary grades. A brief, exemplary systematic program for assessing students' cognitive processes has been developed.

2181-1415/© 2025 in Science LLC.

DOI: <https://doi.org/10.47689/2181-1415-vol6-iss4/S-pp14-19>

This is an open access article under the Attribution 4.0 International (CC BY 4.0) license (<https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/deed.ru>)

Boshlang'ich sinflarda so'z o'zlashtirish darajasini baholashning nazariy asoslari

ANNOTATSIYA

Kalit so'zlar:

boshlang'ich sinf,
metodika,
pedagogika,
so'z o'zlashtirish,
diqqat,
xotira,
idrok,
nutq,
kognitiv qobiliyat,
psixologik holat.

Boshlang'ich sinflarda kognitiv qobiliyatlarning o'quvchi yosh xususiyatlariga muvofiq shakllanganligi ta'lim jarayonining samarali kechishiga yordam beradi. Ushbu davr faol so'z o'zlashtirish va uni nutqiy kontekstlarda qo'llay olish bilan alohida ajralib turadi. Maqolada boshlang'ich sinflarda so'z o'zlashtirish darajasini baholashda kognitiv jarayonlarni tekshirish, psixologik holatini baholash zarurligi tahlillar orqali aniqlandi. O'quvchi kognitiv jarayonlarini baholashning qisqacha namunaviy tizimli dasturi ishlab chiqildi.

¹ Master degree student, Uzbekistan-Finland Pedagogical Institute. E-mail: musulmonovakamola66@gmail.com

Теоретические основы оценки уровня словарного запаса в начальных классах

АННОТАЦИЯ

Ключевые слова:

начальная школа,
методика,
педагогика,
пополнение словарного
запаса,
внимание,
память,
восприятие,
речь,
познавательные
способности,
психологическое
состояние.

Данная статья посвящена психологической структуре всесторонне развитого человека. Выдающиеся мировые психологи разработали множество теорий, концепций и подходов, касающихся этой темы. В статье представлена информация о стадиях гормонального развития человека на основе исследований известных ученых мира. На сегодняшний день знание этой информации будет полезно как для родителей, так и для учителей.

Bola tug'ilgandan boshlab faol rivojlanish davrida bo'ladi. Nutqiy rivojlanish ham bola kamolotidagi muhim jarayon sanalib, uzluksiz va tizimli ishlash zaruratini paydo qiladi. Maktabgacha bo'lgan yoshdagi bolalar nutqining rivojlanishi oilaviy muhit, ijtimoiy muhit ta'siriga bog'liq. Bu esa maktabgacha bo'lgan turli yosh davrlarida bolalar so'z boyligining turlicha bo'lishini ko'rsatadi. Boshlang'ich ta'lim darsliklari esa o'quvchining ayni shu yoshda bilishi, tushunishi va o'rganishi lozim bo'lgan bilimlarni qamrab oladi. Darsliklar bola yosh, psixologik, fiziologik xususiyatlari inobatga olingan holda yaratiladi. Ayrim hollarda so'z boyligining kamligi, bola diqqat, xotira, idrok singari psixologik jarayonlarining normadan pastligi o'rganish jarayoniga bevosita ta'sir ko'rsatadi. Nutqda leksik baza va uning faol qo'llanilishi, yoshga mos ravishda matnlarni tushunish, idrok qilish, tafakkur qilish imkoniyatini beradi. Bu esa bolada kognitiv, mantiqiy, tasavvur qobiliyatlarining shakllanishi va rivojlanishida muhim rol o'ynaydi. Shu bois, turli darajadagi leksikonga ega boshlang'ich sinflarda so'z boyligini oshirish masalasi muhim va dolzarb ahamiyat kasb etadi.

Boshlang'ich maktabda so'z yasallishini o'rganish masalasi uzoq vaqtdan beri F.I. Buslaev, K.D. Ushinskiy, xususan, F.I. Buslaev[1] kabi olimlar o'quvchilarga so'zlarning lug'aviy ma'nosini to'liqroq anglatish uchun ona tili darslarida so'z yasash ishlari zarurligiga e'tibor qaratdi. Aynan shu tushuncha tabiiy nutq sharoitida so'zlarni to'g'ri va ongli tanlashni ta'minlaydi. So'z yaratish o'quvchilarning mantiqiy tafakkurini rivojlantirish muammolarini hal qilish uchun foydali materialdir. So'z yasashga o'rgatishning past baholanishi tilda mavjud bo'lgan prefiks va qo'shimchalar haqidagi bilimlar bilan qo'llab-quvvatlanmaydigan imlo ko'nikmalari, yangi so'zlarni yaratish uchun ularni nutqda ishlatish qobiliyati yomon mustahkamlanganligiga olib keladi.

Metodologiya. Maktab o'quvchilarida so'z boyligini oshirish bo'yicha metodik ishlarni boshlashdan avval o'quvchilarni individual tarzda baholash, so'z boyligini tekshirish muhim ahamiyat kasb etadi. So'z boyligini oshirishga qaratilgan mashg'ulotlardan avval bolaning diqqat, idrok, xotira singari psixologik jarayonlari qay darajada ekanligini tekshirish, shuningdek kognitiv, mantiqiy qobilyatlarini baholashda maxsus tajriba sinov o'tkazish lozim. Har bir bolaning individual xususiyatlari aniqlangach, darslarda umumiy metodika asosida o'qitish, darsdan tashqari

mashg'ulotlarda esa individual metodoika belgilab olish lozim. Bola psixologik, mantiqiy va kognitiv qobiliyatlarini tekshirish uchun maxsus kartochkalar, muammoli topshiriqlar, keyslar asosida tadrijiy tekshirish, ballar asosida baholab chiqish mumkin. Har bir bolada rivojlanish yoshiga xos muayyan ballar hosil qilingach, darslik bilan ishlashda umumiy va darsdan tashqari mashg'ulotlarda individual metodika belgilab olish mumkin.

Tahlil va natijalar. Bolaning psixologik, fiziologik, kognitiv, sensor, ijodkorlik qobiliyatlarining rivojlanish bosqichlari psixolog, logoped-defektologlar tomonidan muayyan normalarga ko'ra, ilmiy tadqiqotlarga asosan belgilangan.[3] Shunga ko'ra, bola nutqini rivojlantirishdan oldin umumiy rivojlanish darajasi, normasi hamda kognitiv qobiliyatlarini to'g'ri baholab olish muhim ahamiyat kasb etadi. Xususan, psixologik, kognitiv qobiliyatlar va mantiqiy fikrlashni baholovchi 7 yoshdagi bolalarda quyidagicha tekshiruv o'tkazish mumkin:

1. Oson darajadagi 2. o'rta darajadagi 3. Qiyin darajadagi.

Oson darajadagi diagnostik tekshiruvlarni o'tkazish uchun quyidagi namunalardan foydalanish mumkin:

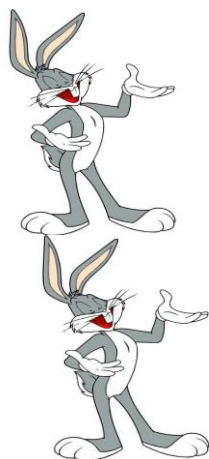
topshiriq. Quyidagi alifbo harflaridan qaysi biri o'z o'rnida emas va uni qayerga joylashtirish lozim:

A, B, E, D, F

To'g'ri javob - 1ball

Noto'g'ri javob - o ball

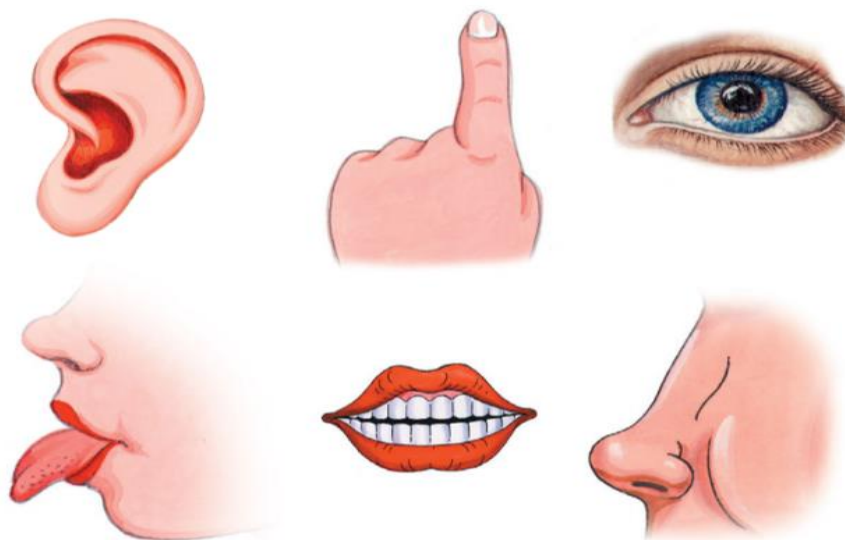
2-topshiriq. Quyunchada 4ta sabzi bor edi, bittasini yeb qo'ydi. Quyunchada qancha sabzi qoldi?

To'g'ri javob - 3ball

Noto'g'ri javob - o ball

3-topshiriq. Rasmga qarang. Ushbu a'zolar qanday vazifa bajaradi. Masalan qulog'im bilan eshitaman.

4-Topshiriq. Ramsda ko'rsatilgan buymlar qaysi harf bilan boshlanadi?

.aroq

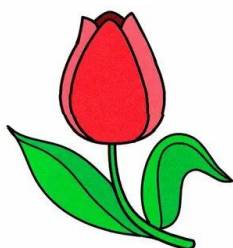
.aketa

.uv

.okolad

.ola

.oynak

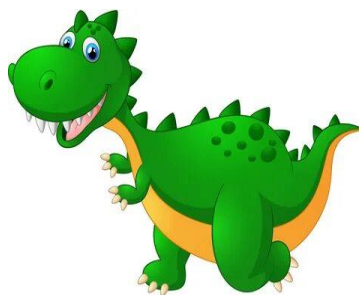
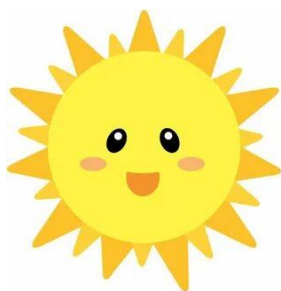
.uyon

.ebra

5-topshiriq. D harfi bilan boshlanuvchi buyumlarni toping va aylana bilan belgilang

Shu va shu singari testlar nafaqat soʻz oʻzlashtirish, toʻgʻri talaffuz qilish darajasini, balki quyida keltirilgan birlamchi aqliy qobiliyatlar turlaridagi farqlarni ham baholaydi.

Ogʻzaki maʼno: Bu semantik tushunish, yaʼni audio yoki vizual qabul qilingan soʻzlarning maʼnosini tushunish.

Mantiqiy baholash: masalan, quyoning sabzigacha tezroq borishini aniqlash qobiliyati.

Hisoblash: arifmetik amallarni bajarish qobiliyati, yaʼni murakkab muammolarni hal qilishni nazarda tutmaydigan qoʻshish va ayirish.

Ogʻzaki ravonlik: yozish va gapirish qobiliyati osonlik va tezlik oʻlchovidir.

Mulohaza yuritish: muammolarni hal qilish, reja tuzish, oqibatlarni oldindan bilish, oldingi tajribadan oʻrganish qobiliyati, bu birlamchi aqliy qobiliyatlarning eng muhimi hisoblanadi.

Xotira: maʼlumotni eslab qolish qobiliyati, u telefon raqami, sheʼr yoki yillar oldin sodir boʻlgan narsadir.

Idrok: obyektlar orasidagi farq va oʻxshashlikni koʻrish qobiliyati.[4]

Sinovlar, shuningdek, bolaning umumiy IQ darajasini belgilaydigan ushbu sohalardan birida oʻziga xos qobiliyatini baholaydi. Misol uchun, soʻzlarni tushunish va ishlatishda ayniqsa yaxshi boʻlgan bola yozish, nutq va jurnalistikada yaxshi natijalarga erishishi mumkin; makonni yaxshi his qiladigan bola, ehtimol, geometriya, sanʼat va geografiyada oʻzini topadi.

Shuni ham yodda tutish kerakki, qobiliyatlardan tashqari, bolaning aqliy rivojlanish darajasi boshqa omillar, xususan, bolaning faoliyat uchun ega boʻlgan imkoniyatlari, uning ijtimoiy va hissiy muhiti bilan belgilanadi. Masalan, soʻz boyligi ijtimoiy kelib chiqishiga qarab keng farq qilishi mumkin. Shu maʼnoda, ushbu turdagi testlarni oʻquv yili avvalida, oʻrtasida va yakunida olish, natijalarni baholash, individual ishlash mexanizmlarini belgilash muhim ahamiyat kasb etadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR ROʻYXATI:

1. Буслаев, Ф. И. О преподавании отечественного языка / Ф. И. Буслаев. — Москва: Издательство Юрайт, 2019. — 266 с
2. Ушинский К. Д. Избранные педагогические сочинения/Человек как предмет воспитания. Опыт педагогической антропологии (1861). — М.: Изд-во Академии наук РСФСР, 1945. — С. 461
3. Бабанский Ю. К. Методы обучения в современной общеобразовательной школе [Текст] / Ю. К. Бабанский. - М.: Просвещение, 1985. - 208 с.;

4. Дубровина, И. В. Младший школьник: развитие познавательных способностей [Текст]: пособие для учителя / И.В. Дубровина, А.Д. Андреева, Е.Е. Данилова; под ред. И.В. Дубровиной. – М.: Просвещение, 2003. – 148 с.
5. G'afforova T., Shodmonov E., Eshturdiyeva G. Alifbe (Savod). – T.: O'qituvchi, 1999.
6. Sariyev Sh. Savod o'rgatish darslarida nutq o'stirish. "Boshlang'ich ta'lim" jurnali № 4. – Toshkent, 1997.